

Kapitelstaksters tilblivelse

*En strid mellem Ålborgs borgmester og købmænd og Ålborg stifts gejstlighed
om kapitelstaksterne for 1715*

AF JENS HOLMGAARD

I

I sin afhandling »Kapitelstakster og Kirkekøb paa Sjælland i det 18. Aarhundrede« beklager Fridlev Skrubbeltrang, at der kun synes at være meget lidt bevaret af det prismateriale, der har været vejledende ved fastsættelsen af kapitelstaksterne i ældre tid.¹ I afhandlingen »Om kapitelstakst og kornmål« tilslutter Kristof Glamann sig denne beklagelse og præciserer påstanden til at gælde »tiden frem til det 18. århundredes slutning«.²

Heldigvis er disse udtalelser om kildesituationen omkring kapitelstaksternes tilblivelse for pessimistiske. Der findes faktisk i de jyske bispearkiver bevaret en ikke helt ubetydelig del af det grundmateriale, som kapitelstakstfastsættelserne i de pågældende stifter hviler på. Fyldigst og rækkende længst tilbage er materialet fra Ålborg og Århus stifter. Yngre og mindre omfattende er det fra Viborg og Ribe stifter. Fra Ålborg stift er provsternes og præsternes vota bevaret intakt fra perioden 1683 til 1832, fra tiden hen mod midten af 1700-tallet desuden ofte suppleret med vota fra herredsfogder og magistrater. Hertil kommer skematiske oversigter fra tiden 1672-1777 samt en pakke, der indeholder aktstykkerne om den disput mellem Ålborgs borgmester og købmænd på den ene side og stiftets gejstlighed på den anden, som er hovedemnet for nærværende afhandling, i alt 9 pakker³. Fra Århus stift er bevaret ikke mindre end 153 pakker, hvoraf hovedmassen på 140 pakker dækker perioden 1813-1915, mens materialet fra årene

1. I Festskrift til Erik Arup, 1946, s. 226.

2. Hist. Tidsskr. 11. rk., IV, 1953-56, s. 490.

3. Landsarkivet for Nørrejylland (LAN). Ålborg bispearkiv (C 1), nr. 355-363. – C 1.355. 1672-1777 Kornstakster og skematiske oversigter over præsternes vota. – C 1.356-362. 1683-1832 Vota til kapitelstakst. – C 1.363. 1715-1716 Præsternes vota om kornkøb 1715 og disput mellem Ålborg by og stiftets gejstlige om kapitelstaksten.

1707-1812 fylder 12 pakker. Hertil kommer en pakke med mere spredt materiale fra tiden 1684-1812.⁴ Fra Viborg stift er bevaret 2 pakker med indberetninger fra årene 1806-28 og 1830-51. Desuden findes i en pakke en samlet oversigt over stiftets kapitelstakster 1621-1722 og vota fra stiftets præster fra 1781 og 1782.⁵ Fra Ribe stift findes i 8 pakker indberetningerne fra tiden 1793-1900.⁶ Hertil må føjes, at der spredt i bispearkiverne i øvrigt og i amtsarkiverne, muligvis også i præste- og provstearkiver, vil kunne findes yderligere oplysninger om kapitelstaksterne og deres fastsættelse. Der ligger i dette materiale ikke alene et meget betydeligt antal vota fra provster og præster og senere også fra de verdslige myndigheder, ud fra hvilke stiftsøvrigheden (stiftamtmand og biskop) fastsatte kapitelstaksterne, men tillige, mere spredt, et stort antal oplysninger af forskellig art, der kaster lys over forholdene omkring kornproduktionen og kornhandelen foruden over procedurerne omkring selve kapitelstakstfastsættelsen.

Det er ikke formålet med denne afhandling at udnytte dette materiale, men kun dels at gøre opmærksom på dets eksistens og dels at fremdrage en enkelt dramatisk episode, der i særlig grad kan bidrage til at belyse flere af problemerne omkring kapitelstaksterne. Men et par eksempler på, hvad materialet kan bidrage med til belysning af fastsættelsesproceduren skal dog anføres. I 1731 hedder det i den formular, hvormed stiftamtmand og biskop fastsætter kapitelstaksterne for henholdsvis Vendsyssel, Thy og Mors (Ålborg stift): »Anno 1731 den 22de januarii have vi underskrevne efter de forklaringer, som fra præsterne i Aalborg stift om prisen og købet paa kornvarene i hver herred ere indkomne, sat en almindelig taxt paa 1730ve aars afgrøde i Aalborg stift, hvorefter kirkernes korn-tiender samt anden kirkers, hospitalers og skolers skyldte skal clareres« (*herefter følger taksterne*)⁷. I den tilsvarende formular for kapitelstaksten for 1732, fastsat den 19. januar 1733, er over linien og med anden hånd efter »præsterne« indføjet »og herredsfogderne«. I formularen for kapitelstaksten for 1733, fastsat den 20. januar 1734, er herredsfogderne indgået i den renskrevne formular. Det må formentlig være tilladeligt på dette grundlag at slutte, at herredsfogdernes vota for Ålborg stift første gang indgår i fastsættelsesgrundlaget ved siden af præsterne, da man i 1733 fastsatte kapitelstaksterne for 1732-års afgrøde. Om inddragelsen af herredsfogderne i kapitelstakstproceduren på denne tid ses der ikke at

4. LAFN. Århus bispearkiv (C 3), nr. 1263-1403, 1494-1505. – C 3.1263. 1684-1812 Sager vedr. kapitelstakst og tiendeforeninger. – C 3.1264-1403. 1813-1915 Indberetninger til kapitelstakst. – C 3.1494-1505. 1707-1812 Kornpriser.

5. LAFN. Viborg bispearkiv (C 2), nr. 110, 793-794. – C 2.110. 1621-1782 Kapitelstakster og vota dertil. – C 2.793-794. 1806-28, 1830-51 Indberetninger om kornpriser.

6. LAFN. Ribe bispearkiv (C 4), nr. 49-55a. – C 4.49-55a. 1793-1900 Indberetninger til kapitelstakster (vota).

7. C 1.355. Jf. note 3. – Alle citater gengives ordret, men tillempede m.h.t. bogstavering og ordde-ling. Bilagene 1 og 2 er dog gengivet både ord- og bogstavret.

8. C 1.355. Jf. note 3.

foreligge nogen forskrift oven fra, og den må altså indtil videre antages at bero på et lokalt initiativ. – Vil man dernæst vide, hvordan stiftsøvrigheden behandlede og vægtede de indkomne ofte meget forskellige vota, kan dette i 1742 for de gejstlige votas vedkommende ses af et beregningsskema for kapitelstaksterne for 1741. Af skemaet vises her behandlingen af rug-vota fra Vendsyssel:

»Udi Vendsyssel er til kapitelstaxt paa rug

3 vota paa 16 mk, er	8 rd
3 vota paa 17 mk, er	8 rd 3 mk
31 vota paa 18 mk, er	93 rd
1 votum paa	3 rd 1 mk
2 vota paa 20 mk, er	6 rd 4 mk
1 votum paa	2 rd 5 mk 8 sk
<hr/>	
41 vota	Summa 122 rd 1 mk 8 sk

Når summen afdeles med vota, bliver centrum votorum 17 mk 14 sk 2 38/41 d.«

Da dette, udtrykt i skilling, bliver godt 286, mens kapitelstaksten faktisk blev fastsat til 2 rd 64 sk (256 sk), altså godt 30 sk lavere, kan det måske formodes, at det er herredsfogdernes vota, der har trukket det samlede resultat noget ned.

2

Aldrig så snart havde stiftamtmand Rudolf Gersdorff og biskop Frands Thestrup som stiftsøvrighed den 27. januar 1716 fastsat kapitelstaksterne for 1715-års høst,⁹ før Ålborgs borgmester Christen Giørup og 7 af byens købmænd: Christen Hansen Seilmager, Poul Jensen, Niels Sørensen Rebstrup, Niels Nyssom, Peder Christensen Holst, Peder Lauritsen og Palæmon Fog ved en memorial af 30. januar 1716 besværede sig til Rentekammeret¹⁰ og den 10. februar fremsendte en heftig klage til stiftamtmand og biskop (aftrykt som bilag 1).¹¹ Den strid, som hermed var indledt og efter mange knubbede ord fra begge sider den 10. juni 1716 endte med et forlig mellem sagens parter,¹² er interessant af flere grunde. For det første er den et af de mest markante af de hyppigt forekommende vidnes-

9. C 1.355. Jf. note 3.

10. Memorialen af 30. januar 1716 er forgæves eftersøgt i Rentekammerets arkiv og må formentlig anses for tabt. Dens eksistens, men ikke dens indhold, fremgår af stiftsøvrighedens protest af 23. marts 1716 mod indstævningen til Ålborg bytings ret. (C 1.70. 1711-1750 Kirkelige forhold i Ålborg købstad). Jf. note 25.

11. Findes i C 1.70. Jf. note 10.

12. Forliget findes i C 1.363. Jf. note 3. – Når intet andet er anført, findes de citerede og refererede aktstykker i denne pakke.

byrd om, at gejstligheden igennem tiderne har været under stadig mistanke eller, som her, åben anklage for både i kirkens og sin egen velforståede interesse at sætte en kapitelstakst på kornet, som lå over landekøbet, den almindelige handelspris. Dernæst medførte sagen, at præsterne i en ny runde måtte motivere og forsvare deres første vota, og det gav anledning til mange betydningsfulde strejfflys ind over handelspraxis og andre forhold omkring kornspørgsmålet. Endelig er sagen i sig selv, med dens voldsomme konfrontation mellem de to parter og med dens mønsteropvisning i prokuratorfif i bedste Holberg-stil kulturhistorisk og i flere andre henseender spændende at følge.

Heftig er næppe for stærkt et udtryk om købmændenes klage til stiftsøvrigheden. Man taler om »endel præsters, til deres egen profits søgende, ukristelige og ubillige vota«, om at »endel utaknemmelige præster ... har været meget ukristelige og uforskammede i deres indgivne vota« og om, at »de ubillige præster ... søger at ville berige sig selv og deres ligesindede tilhængere, borgerne og den fattige almue til fornærmelse og ruin.« Resultatet blev »utaalelige høje kapitelstaxter ... paa den ... af Gud højt velsignede afgrøde«, nemlig for Vendsyssel 136, 88 og 48 sk for henholdsvis rug, byg og havre, for Mors 128, 84 og 48 sk og for Thy 144, 88 og 56 sk, skønt det almindelige landekøb, i følge købmændene, ikke havde været over 96 à 112 sk for rug og 64 à 72 sk for byg i Vendsyssel og på Mors og ikke over 104 à 120 sk for rug og 64 à 72 sk for byg i Thy. For havre havde landekøbet på Mors og i Thy ikke været over 48 sk. For havre i Vendsyssel anførte købmændene intet landekøb. Vendsysselsk rug og byg kunne på klagens tidspunkt, altså i begyndelsen af februar, »endnu dagligen« købes »her paa gaderne« for henholdsvis 108 à 112 sk og 72 à 80 sk, som »de høje og gode herrer selv kan se og fornemme.« Man ankede desuden over, at kapitelstaksten for Mors dette år var separeret fra taksten for Thy, »som aldrig tilforn er sket eller hørt.« Man pegede på kornets afgørende betydning for købstædernes ernæring og for handelsnæringsen og mindede om retsgrundlaget for ansættelsen af kapitelstaksterne i Christian 4.s reces (af 27. februar 1643)¹³ og Danske Lov. Desuden pegede man på, at kornet i Ålborg stift almindeligvis var ringere og mere urent end i de andre stifter, at sandskuderne på nordveststranden udgjorde en alvorlig konkurrent i Norges-handelen, idet de kunne gøre 3 rejser til Norge, hver gang man fra Ålborg kunne gøre én. Man omtalte endvidere, at byg til maltgøring nødvendigvis måtte indkøbes, før kapitelstaksten blev sat, og at de fleste godsejere og præster »er kommen udi manér med, ej at ville sælge deres korn anderledes end efter kapitelstaksten.« Endelig oplyste man, at borgerskabet havde lidt »ubodelig skade og forlis«

13. Se V.A. Secher: Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, 5. bd., 1903, s. 190. – Når borgmester og købmænd (se bilag 1) gør gældende, at art. 11 i Christian 4.s reces af 27. februar 1643 skal være »begyndelse til kapitelstaksten i Dannemark«, har de naturligvis ikke ret heri. Kapitelstaksterne har deres oprindelse før reformationen. Se f.eks. Troels Dahlerup: Det danske ssselsprovsti i middelalderen, 1968, bl.a. s. 99 f., 225 og 308 f.

ved det foregående års kapitelstakst, idet det mistede 1/3 af sin kapital, som sælgerne vandt. Det fremgår heraf, at klagen har sin baggrund i frygt for, at borgerskabet andet år i træk skulle lide skade ved alt for høje kapitelstakster. Klagen munder endelig ud i en bøn om nedsættelse af taksterne.

3

Forinden det videre begivenhedsforløb følges, som klageskriftet satte i gang, skal der gøres rede for de voteringer fra stiftets provster og præster, som de havde afgivet til stiftsøvrigheden i tiden fra 7. december 1715 til 8. januar 1716, og som var grundlaget for de påklagede kapitelstakster.¹⁴ I tabel 1 er givet en område-, herreds- og pastoratsvis oversigt over de enkelte præsters vota for henholdsvis rug, byg og havre. For overskuelighedens skyld er alle beløb angivet i skilling. Hvert pastorat er kun anført med hovedsognet. Efter hvert herred er anført gennemsnittet, udregnet ved at sammenlægge alle vota og at dividere summen med antallet af vota, altså svarende til den ovenfor omtalte fremgangsmåde fra 1742.

Tabel 1
Præsternes vota, område-, herreds- og pastoratsvis
(Angivet i skilling)

Mors, Nørre herred

Pastorat	Præst	Rug	Byg	Havre
Tødsø	Didrik Christensen Schytte	120	80	44
Alsted	Jacob Nielsen Erslew	120	80	44
Sejerslev	Jens Iversen Holst	120	80	44
Flade	Søren Henriksen Ammidsbøll	132	88	44
Solbjerg	Christopher Jensen Svabonius	132	88	44
Dragstrup	Jens Nielsen Hegelund	128	88	44
Galtrup	Niels Mortensen Rhodius	132	88	44
Herredets gennemsnit:		126,3	84,6	44

14. C 1.363. Jf. note 3. Som regel skriver alle præsterne i et herred deres vota på samme ark. Undtagelser forekommer dog. I Børglum herred har hver præst for sig fremsendt sit votum.

Mors, Sønder herred

Pastorat	Præst	Rug	Byg	Havre
Karby	Laurits Thøgersen Lassen	128	80	48
Nykøbing	Peder Lauritsen Damstrøm	112	72	48
Frøslev	Knud Berntsen Spormann	132	96	56
Lørslev	Niels Eriksen Gjern	116	72	48
Ø. Assels	Mads Jacobsen Brunow	112	72	48
Vejerslev	Balthasar Nissen	124	68	48
Tæbring	Hans Chr. Madsen Tidemand	112	72	48
Herredets gennemsnit:		119,4	76	49,1

Thy, Refs herred

Patorat	Præst	Rug	Byg	Havre
Hvidbjerg	Peder Nielsen Hvidbjerg (Juul)	128	80	48
Jegindø	Just Nielsen Gerade	128	80	40
Søndbjerg	Christen Thomsen Hee	136	88	52
Helligsø	Jens Madsen Hvistendahl	128	80	56
Bødum	Saxo Henriksen Ascanius	128	80	48
Vestervig	Peder Henriksen Goische	136	88	56
Herredets gennemsnit:		130,7	82,7	50

Thy, Hassing herred

Pastorat	Præst	Rug	Byg	Havre
Snedsted	Holger Sørensen Schandorff	160	72	64
Harring	Frederik Mathiesen Thestrup	160	80	64
Skyum	Peder Nielsen Lund	160	84	64
Hassing	Hans Jentoft	144	80	56
Visby	Esaias Klaumann	128	80	64
Bested	Peder Svendsen Kirketerp	144	80	56
Hvidbjerg	Hans Hansen Ramløse	140	72	52
Sønderhå	Niels Chr. Niemann	160	72	64
Herredets gennemsnit:		149,5	77,5	60,5

Thy, Hundborg herred

Pastorat	Præst	Rug	Byg	Havre
Sjørring	Anders Hansen Harding	144	96	64
Skjoldborg	Frederik Jacobsen Langebeck	144	96	64
Hundborg	Michael Andersen Lederthoug	144	96	64
Nørhå	Jens Nielsen Scavenius	144	96	64
Vang	Hans Nielsen Bang	144	96	64
Thisted	Fr. Chr. Schnell	144	96	64
Herredets gennemsnit:		144	96	64

Thy, Hillerslev herred

Pastorat	Præst	Rug	Byg	Havre
V. Vandet	Peder Roaldsen	144	96	64
Nors	Johan Johansen Thorson	136	80	64
Ræer	Mads Andersen Thorup	136	80	64
Hjaremål	Jens Knudsen Schytte	144	88	64
Hunstrup	F.S. Rudbeck Christensen			
	Humble	136	80	56
Hillerslev	Peder Nielsen Moldrup	144	88	64
Sennels	Søren Madsen Høibjerg	144	88	64
Skinnerup	Hans Gertsen Mumme	144	88	64
Herredets gennemsnit:		141	87	63

Hanherrederne, V. Han herred

Patorat	Præst	Rug	Byg	Havre
Tømmerby	Peder Pedersen Clementin	112	72	48
Klim	Chr. v. Ginchell Mathiesen	128	88	48
Hjortdal	Jørgen Pedersen Lund	116	80	48
Kollerup	Jens Jensen Bloch	128	88	48
Kettrup	Daniel Johansen Friedenreich	124	84	52
Øsløs	Michael Frantsen Vogelius	120	80	48
Herredets gennemsnit:		121,3	82	48,7

Hanherrederne, Ø. Han herred

Patorat	Præst	Rug	Byg	Havre
Brovst	Chr. Henrik Mortensen Mygind	–	–	–
Øland	Peder Ludvigsen Blæhr	120	–	–
Torslev	Ancher Jensen Anchersen	120	80	–
Haverslev	Hans Jørgensen Kjergaard	128	80	56
Aggersborg	Hans Hansen Rostrup	136	72	40
Lerup	Hans Antoniusen Lessow	120	80	48
Herredets gennemsnit:		124,8	78	48

Vendsyssel, Hvelbo Herred

Pastorat	Præst	Rug	Byg	Havre
Ingstrup	Jens Jensen Godsen	132	88	48
Saltum	Jacob Lauritsen Holm	112	80	48
Jetsmark	Svend Lauritsen Lemvig	112	80	48
Gøl	Anders Pedersen Thorning	128	80	48
Herredets gennemsnit:		121	82	48

Vendsyssel, Horns herred

Patorat	Præst	Rug	Byg	Havre
Råbjerg	Niels Jørgensen Mygind	128	96	48
Tværsted	Peder Hansen Mossin	128	96	48
Horne	Jørgen Poulsen Kyng	144	96	48
Tornby	Iver Nielsen Iversen (Ærøe)	128	96	40
Bjergby	Christen Madsen Gassum	128	96	40
Sindal	Bertel Frandsen Bruun	128	96	48
Mosbjerg	Laurits Andersen Nim	144	96	48
Elling	Peder Jensen Fruegaard	128	96	48
Skagen	Poul Henningsen Bay (Kyng)	136	112	48
Herredets gennemsnit:		132,4	97,8	46,2

Vendsyssel, Vennebjerg herred

Pastorat	Præst	Rug	Byg	Havre
Flade	Jens Olufsen Wang	128	96	48
Åsted	Christopher Mumme	144	88	48
Ugilt	Porse Jacobsen Hammer	140	80	48
Hjørring	Jørgen Jørgensen Finckenhoff	112	80	40
Harreslev	Hans Sørensen Faber	112	76	32
Jelstrup	Laurits Sørensen Laurbjerg	112	80	40
Rubjerg	Poul Nielsen Friis	104	72	32
Skallerup	Jens Christensen Elling	112	80	40
Herredets gennemsnit:		120,5	81,5	41

Vendsyssel, Børglum herred

Pastorat	Præst	Rug	Byg	Havre
Sæby	Melchior Christensen			
	Hjardemaal	112	80	40
Understed	Jens Andersen Sneebang	136	96	48
Vrå	Jørgen Jensen Bergh	136	88	48
Skæve	Jacob Pedersen Bruun	128	88	32
Torslev	Eiler Henriksen Stampe	144	96	48
Vrejlev	Christen Pedersen Spliid	128	96	40
Børglum	Henrik Sørensen Brunow	128	80	40
Albæk	Jens Hansen Steinfeldt	128-144	96-112	48
Herredets gennemsnit:		131	91	43

Vendsyssel, Jerslev herred

Patorat	Præst	Rug	Byg	Havre
Jerslev	Henrik Pedersen Klein	128	88	48
Dronninglund	Johan Johansen Budz	128	88	48
Hellevad	Peder Andersen Brøndlund	128	88	48
Tolstrup	Niels Iversen Christensen Ærøe	128	88	48
Vrensted	Eiler Chr. Arnoldsen Dyssel	128	88	48
Hallund	Jens Pedersen Brøndlund	128	88	48
Herredets gennemsnit:		128	88	48

Vendsyssel, Kær herred

Patorat	Præst	Rug	Byg	Havre
Vadum	Jes Hannibal Pedersen Jessen	120	84	48
Sundby	Kjeld Nielsen (Mule)	112	80	48
Hammer	Jens Henriksen Stampe	128	80	44
V. Hassing	Peder Jacobsen Hammer	128	84	48
Ulsted	Steen Clausen Kjærulff	128	84	48
Hals	Frederik Pedersen Bloch	128	84	48
Åb̄y	Jens Nielsen Winther (Bergsted)	128	88	48
Herredets gennemsnit:		124,6	83,4	47,4

Som det ses, er der en meget stor spredning i præsternes vota. Dette gælder ikke alene de herredsvise gennemsnit, men undertiden også samme herreds sogne og naturligvis ikke mindst de enkelte sogne i stiftet som helhed. Selv om der er en tendens til, at høje vota følges ad for alle tre kornsorter, er der dog ikke fuldstændig parallellitet. Højeste gennemsnit for rug har Hassing herred med 149,5 sk, laveste har Mors Sønder herred med 119,4. For byg ligger Horns herred højest med 97,8 sk og Mors Sønder herred lavest med 76 sk. For havrens vedkommende tegner Hundborg herred sig for det højeste gennemsnit på 64 sk, Vennebjerg herred for det laveste på 41 sk. Det største udsving inden for de enkelte herreder udviser for rugens vedkommende Hassing herred, hvor 4 præster angiver 160 sk og én 128 sk. For byg findes det største udsving i Mors Sønder herred med ét votum på 96 sk og flere på 72 sk. Havren viser både i Refs, Ø. Han, Vennebjerg og Børglum herreder udsving på 16 sk – i de to første mellem 56 og 40 sk, i de to sidste mellem 48 og 32 sk. De absolut største udsving for rugen findes mellem de 4 vota på 160 sk i Hassing herred og ét i Vennebjerg herred (Rubjerg s.) på 104 sk, en difference på 53,8% i forhold til det laveste votum. Byggen svinger mellem 112 sk som højeste votum (Skagen) og 68 sk som laveste (Vejerslev i Mors Sønder herred), en difference på 64,7%. Størst, nemlig nøjagtig 100%, er udsvingene for havre, hvor alle vota i Hundborg herred og alle i Hillerslev herred på ét nær (Hunstrup s.) ligger på 64 sk, mens to sogne i Vennebjerg herred (Harreslev og Rubjerg) og ét i Børglum herred (Torslev) ligger på 32 sk. Enkelte herreder udviser en påfaldende ensartethed. Det gælder først og fremmest Hundborg og Jerslev herreder, hvor samtlige vota på alle tre kornsorter er aldeles ens, og i lidt mindre grad Hillerslev herred. Det er næppe meget forkert at antage, at der mange steder har været en tendens til for nemheds skyld at følge den, der voterede først.

I enkelte tilfælde er præsternes vota ledsaget af kommentarer, der mere eller mindre kan sige noget om korndyrkningen og kornhandelen. Bl.a. oplyser nogle

præster, hvor kornet sælges. F.eks. hedder det fra Ø. Assels: »Udi Øster og Vester Assels sogner sælges til Nykøbing tønden af (*her følger priserne*).« Fra Kettrup hedder det: »Kornkøbet falder ulige, som der kommer skibe fra Norge til.« Fra Brovst meldes, at »her udi Brovst og Svenstrup sogner haver jeg ej fornunnen nogen at have solgt eller købt noget korn, uden hvad som de haver ført til Øland for deres sild.« Præsten i Torslev oplyser, at »udi Torslev sogn er intet korn solgt til nogen anden end købmændene i Aalborg, som har lovet dem penge efter kapitelstaxt derfor.« Som et post scriptum tilføjes: »Havre falder her intet at sælge af.« Fra Skagen lyder det: »Udi Skagen hvor intet korn sælges og kommer lidet til købs.« Men også andre oplysninger forekommer, f.eks. om høstens udfald. Fra Vestervig meldes: »Kornkøbet 1715 i Refs herred kan efter dette års afgrøde, som i skæppen ej svarer til det, man ventede ... ej ringere ansættes end ...«. De særlige problemer vedr. handel efter kapitelstakst antydes i følgende kommentar fra Sjørring: »Korntaxten for aar 1715 kan man vel ikke forsvare for kirkerne og de, som sælger efter kapitelstaxten, anderledes at sætte, end som herefter følger, i henseende at købmanden ej alene tager, eller tage lader, et strengt maal med kraftigste kaste i tønden, men endog faar opbud paa hver tønne.« Som det senere skal ses, er disse spontane kommentarer dog for lidet at regne mod dem, som siden fremkommer under sagens videre forløb, og som, om man så må sige, for fuldt orkester gennemspiller de temaer, der her blot er anslået.

4

Som nævnt blev kapitelstaksten for 1741 på rug for Vendsyssel fastsat til godt 30 sk eller ca. 10½% under gennemsnittet af præsternes vota. Af tabel 2 ses det, at den tilsvarende takst for 1715 med 136 sk ansattes 10 sk eller ca. 8% højere end gennemsnittet af præsternes vota. En tilsvarende tendens til, at stiftsøvrigheden er gået en del over præsternes gennemsnit, ses også for de øvrige 1715-takster. Eneste undtagelse er taksten på havre for Thy, som er 56 sk mod præsternes gennemsnit på 59,7 sk. Overhovedet er stiftsøvrighedens »overbud« lavest for de allerede høje Thy-vota. Der er nok grund til ved denne sammenligning mellem 1715 og 1741 at mærke sig to forhold: dels, som allerede antydtes, at i 1742 var der også herredsfogdernes vota at tage med i betragtning, og dels at eksemplerne synes at bekræfte en ofte gjort iagttagelse, at kapitelstakster formentlig har en vis prisudjævnende tendens derved, at de hverken følger prisudsvingene fra år til år helt til bunds eller helt til tops. Men afgjort interessant er det tillige at bemærke, at stiftsøvrigheden tilsyneladende spiller aktivt med heri og ikke blot mekanisk følger gennemsnittet af præsternes vota. I tabel 2 er tillige til sammenligning anført de priser, som i følge Ålborgkøbmændene skulle være de gængse landekøbspriser i de enkelte takstområder. De ligger med en enkelt undtagelse (havre på Mors) væsentligt under gennemsnittene for præsternes vota, men dog ikke

lavere, end at enkelte præster i de pågældende områder, som det kan ses i tabel 1, befinder sig på samme niveau. I tabel 2 en endelig vist kapitelstaksterne fra landets øvrige takstområder.¹⁵ Det skal for god ordens skyld bemærkes, at områdegennemsnittene i tabel 2 naturligvis er udregnet som gennemsnit af alle de enkelte vota og ikke som gennemsnit af herredstallene.

Tabel 2

De områdevisse gennemsnit af præsternes vota, områdernes kapitelstakster for 1715, Ålborgkøbmændenes påstand om landekøbet og kapitelstaksterne for landets øvrige takstområder (Angivet i skilling)

	Rug	Byg	Havre
<i>Mors</i>			
Nørre herred	126,3	84,3	44,0
Sønder herred	119,4	76,0	49,1
Områdets gennemsnit	122,9	80,3	46,6
Kapitelstaksterne for 1715	128	84	48
Landekøbet if. Ålborgkøbmændene	96-112	64-72	48
<i>Thy</i>			
Refs herred	130,7	82,7	50,0
Hassing herred	149,5	77,5	60,5
Hundborg herred	144,0	96,0	64,0
Hillerslev herred	141,0	87,0	63,0
Områdets gennemsnit	141,9	85,3	59,7
Kapitelstaksterne for 1715	144	88	56
Landekøbet if. Ålborgkøbmændene	104-120	64-72	48
<i>Hanherrederne og Vendsyssel</i>			
V. Han herred	121,3	82,0	48,7
Ø. Han herred	124,8	78,0	48,0
Hvetbo herred	121,0	82,0	48,0
Horns herred	132,4	97,8	46,2
Vennebjerg herred	120,5	81,5	41,0
Børglum herred	131,0	91,0	43,0
Jerslev herred	128,0	88,0	48,0
Kær herred	124,6	83,4	47,4
Områdets gennemsnit	126,0	86,6	45,8
Kapitelstaksterne for 1715	136	88	48
Landekøbet if. Ålborgkøbmændene	96-112	64-72	—

15. Her gengivet efter C I. 355. Jf. note 3. Om kapitelstaksterne som helhed, se i øvrigt: Kapitelstakster i ældre og nyere Tid. Statistiske Medd., 4. rk. 15. bd., 1. hæfte, 1904.

	Rug	Byg	Havre
<i>Kapitelstaksterne for 1715 for landets øvrige takstområder</i>			
Sjællands stift	168	124	80
Fyn	120	96	56
Lolland	96	96	72
Falster	92	88	64
Ribe stift	128	96	48
Århus stift	128	88	48
Viborg stift	136	96	60

5

Biskop Frands Thestrup reagerede straks på købmændenes klage af 10. februar 1716 med en skrivelse af 12. februar til provsterne i Thy,¹⁶ hvori der anmodes om en redegørelse for de indgivne vota. »Da vi (*biskop og stiftamtmand*) i taxten have rettet os efter de flestes vota og indgivne taxt, saa ville Hans Velærværdighed med sine herredsbrødre indgive forklaring, hvad føje de har haft til saa høj en pris, og om de kan forsikre, at kirkeværgerne efter vores taxt kan sælge kornet, at det ikke skal blive liggende, kirkerne til skade, mod lovens pag. 381, art. 16, men de kan være visse, at kirkernes bedste ved deres taxt søges, eller man efter købmændenes formening skulde i tide have føje til at sætte taxten ringere, som de med haardeste expressioner paastaar saa højt som ingenlunde kunne bevises nogen sted at sælges.« En nogenlunde tilsvarende skrivelse udgik til provsterne i Vendsyssel og Hanherrederne,¹⁷ men først den 29. februar, efter at en del af svarene fra Thy var indkommet. Denne sidste skrivelse, hvori der fornemmes en højere grad af irritation over købmændenes klage end i den første, slutter med en antydning af, at det er gejstlighedens troværdighed, der på betænkelig vis er draget i tvivl og står på spil: »Hvilken haarde beskyldning paa den hæderlig orden, som ingenlunde kan taales, saa vil jeg formode, hver som har givet anledning til saa høj pris, maa vide, hvad der kan være til hans frelse.« Til Mors ses der ikke at være sendt nogen skrivelse.

Disse to skrivelser fra biskoppen, der dog ikke fuldt ud oplyste om indholdet af købmændenes klage, udløste et voldsomt røre blandt stiftets provster og menige præster. I tiden mellem 17. februar og 26. marts¹⁸ afgav de deres svar til stiftsøvrigheden, og de var ofte med både næb og klør og med hårde modbeskyldninger mod købmændene, der virkelig måtte sande, at de havde stukket hånden i en

16. C 1.9. Kopibog 1709-16, fol. 354 r.

17. *Ibd.*, fol. 356 v.

18. Præsterne i Thy afgav deres svar i tiden 17.-25. februar, præsterne i Vendsyssel 4.-26. marts. Fra Hanherrederne foreligger ingen svar.

hvepserede. Det fornemmes, at ophidselsen blandt præsterne steg, efterhånden som indholdet af købmændenes klage gradvis sivede ud, og det blev kendt, hvad de »haarde expressioner« konkret dækkede over. Den 14. marts skrev provsten over Refs herred J.H. Goische i Vestervig, som allerede den 23. februar havde indsendt sit og sine herredsbrødres svar, et nyt brev til biskoppen, hvori det bl.a. hedder: »Af Deres ... skrivelse til mag. Thestrup i Rosholm,¹⁹ som assess(or) Mollerup²⁰ var saa god og lod mig faa en smag af, ses noksom ... at De ej vil have Deres underhavende præster skal være nogens nid under ...«. Senere hedder det, at han (Mollerup) »bifaldt min mening, at præsterne samtlige i hvert herred giver en memorial ind til Dem og stiftamtmanden, derudi besvarende og besværgende sig over købmændenes ubillige last og klage med begæring, De præsternes forurettelse for Hans Majestæt vilde andrage, at dennem maa ske nogen satisfaktion med erklæring og pengestraf til fattige præsteenker af købmændene.« Som eksponent for den harme, købmændenes klage fremkaldte i gejstligheden, kan stå den »apologi mod Aalborg borgeres beskyldning« af 28. april 1716, som samme provst Goische på Refs herreds præsters og egne vegne indsendte til stiftamtmand og biskop, og som aftrykkes som bilag 2 som det gejstlige modstykke til købmændenes klageskrift.

6

At der kunne komme en 2. runde, hvor man skulle forsvare sine oprindelige vota, er for øvrigt nok kommet bag på præsterne. Nogle havde rent ud sagt glemte, hvad de voterede i første omgang. Et par af dem var så ærlige åbent at erkende det (»saa vidt mig mindes, er ovenmeldte korntaxt sat som følger ...«).²¹ Andre afslørede det ved uden forbehold for erindringsssvigt at anføre andre tal end de oprindelige. Alle har nok herefter gjort sig til vane at tage kopi af deres vota. For de 6 præster, som på grund af erindringsforskydninger angav andre priser i 2. runde, var der gennemsnitligt tale om væsentligt lavere tal end i 1. runde, nemlig for rug 136,67 sk mod oprindeligt 142,67, for byg 81,33 mod 92,67 og for havre 52,00 mod 58,67. De glemsomme præster var E. Klaumann, Visby s., P. Lund, Skyum s., P. Roaldsen, V. Vandet s., Jens Schytte, Hjaremål s., Poul Henning-

19. Frederik Mathiesen Thestrup, præst til Haring og Stagstrup s., synes besvogret med Peder Nielsen Mollerup, idet de begge var gift med en Jensdatter Laasbye. Han var brodersøn til biskop Frands Thestrup. Han boede på den tidl. hovedgård sen. præstegård Rosholm, Haring s.

20. Om Peder Nielsen Mollerup (1651-1737) til Vestervig, se f.eks. Jeppe Aakjær: Den møllerupske Retssag 1722-24, i Jyske Saml., 3. bd., III, 1901-03, s. 279 ff. Han skal if. Aakjær være broder til præsten i Hillerslev s., Peder Nielsen Moldrup (se tabel 1) og var formentlig svoger til Fr. Thestrup (jf. note 19). Titlen kammerassessor, som Mollerup selv benytter i sin attest af 15. april 1716, fremlagt i Hassing-Refs herreders ting, må vel være honorær, da han ikke ses at have virket i centraladministrationen.

21. E. Klaumann, Visby s. (C 1.363).

sen, Skagen s., og Laurits Andersen, Mosbjerg s. Man kan måske formode – i hvert fald ikke udelukke – at en og anden af de præster, som havde en bedre hukommelse eller måske havde været så forsynlig at tage genpart af sine vota, også ville være gået lidt lavere i 2. runde, hvis hukommelsen havde svigtet. Med andre ord: de 6 præsters hukommelsessvigt indicerer nok en mere udbredt tendens til snarere at gå til overkanten end til underkanten ved den normale votering, som man vel ikke regnede med siden at blive afkrævet nærmere motivering for.

Som tidligere nævnt gav 2. runde, foruden til ophidsede skældsord og modanklager mod købmændene, også anledning til fremkomsten af mange værdifulde oplysninger om kornproduktion og kornhandel m.m. I det følgende skal de vigtigste af disse temaer omtales og illustreres med karakteristiske udsagn.

En væsentlig rolle i præsternes forsvar for deres vota spillede udfaldet af høsten. Her var man helt uenige med Ålborgkøbmændene om, at der i 1715 havde været en »af Gud højt velsignet afgrøde i Aalborg stift.« Efter præsternes udtalelser at dømme skal høsten tværtimod have været fra 25 til over 50% ringere end i 1714. Provst Schandorph taler om »stor misvækst« på rugen i Thy. »Naar man tilforn kunde faaet 2 td rug ungefær af et læs, kan man næppe naa nu 1 td, og hos de fleste meget mindre,« siger han, »1 tde af læsset i det højeste« er også Hassingpræsten H. Jentofts vurdering. Christen Hee, Søndbjerg s., kan dog melde om 9 skæpper af læsset. J. Hvistendal, Helligsø s., siger, at »afgrøden i aar 1715 haver meget afslaget, nemlig ruget den 3die, bygget den 4de del, og havret i ligemaade meget formindsket.« Når provst Goische i Vestervig kan berette, at »en med de største proprietarier her i landet²² (har) tilstaaet for mig, at hans avl paa 3 dele nær ej var saa stor som forrige aar«, skal dette vel fortolkes således, at han avlede 2/3 dele af det normale. Goische kan også forklare, hvordan Ålborgkøbmændene kunne have fået opfattelsen af en rig høst: »Thi bonden og vi ved endelig bedre end de, der kun har set afgrøden paa marken og i straet, som var en rig høst, hvad kærven gav af sig i skæppen, Gud være tak for det, den gav, dog var høsten ej derudi nær saa rig, som den syntes paa marken og i laden.« I Skyum sogn havde man åbenbart været særlig uheldig. P. Lund beretter om ukrudt, der var yppigere end det rene korn, og »over alt er kornet her i sognet forslaget af den store hagl, at man af et helt læs, som regnes for 3 traver, næppe skal naa de 3 à 4 skæpper, da man de forrige aaringer ... fik 2 tdr.« Om dårligt vejrlig taler også Jens Andersen Sneebeang, Understed s., der finder det et »under om rugen ikke endnu bliver langt dyrere, for mange store herregaarde her i landet er der saaet lidet rug til, og ved somme slet intet, og det, de saaede, æltede de ned i vandsøler formedelst den continuerende regnen.« Af hans egne sognefolk fik selv de bedste og største gårdmænd lidet eller intet sået. Om sit eget kan han »sandfærdig sige,

22. Der er formentlig tale om den i note 20 nævnte Peder Nielsen Møllerup til Vestervig, jf. note 20.

at det gulv i min lade, som i gode rugtider har givet 24 tdr, gav i aar ikkun 12 tdr.«

I sin tidligere omtalte afhandling om kapitelstakst og kornmål gør Kristof Glammann gældende, at handel efter kapitelstakst havde sine egne regler, der forudsatte topmål eller et overmål på tønden på 1 fjerdingkar eller godt 3% for rug og byg og 1½ fjerdingkar eller godt 4% for havre.²³ Præsternes forsvar for deres vota til kapitelstakst indeholder adskillige oplysninger, der bekræfter eksistensen af et særligt kapitelsmål, men som samtidig viser, at man i kornhandelen ikke engang begrænsede sig til at benytte det ordinære tøndemål på 144 pottes eller det ordinære større kapitelsmål. Oven i dette kunne lægges et øjensynligt rigt varieret yderligere overmål, som man kan fristes til at tro har tjent som en reguleringsfaktor i det noget stive system, som handel efter kapitelstakst nok har været. Det er naturligvis muligt, at præsternes vidnesbyrd herom i den givne situation kan være en kende mere dramatiske end virkeligheden; men at fænomenet er reelt nok, er der næppe grund til at betvivle.

P.N. Hvidberg, Hvidbjerg s. (Refs h.) oplyser, at en del af hans sognemænd »tilstaar i Guds sandhed, at de kan faa 6 mk for 9 skæpper byg i Holstebro, og sandelig købmændene i Aalborg baade med overmaal og kasten i tønden faar mere baade af proprietair og præst til hver tønne end 9 skæpper.« Det er altså i Holstebro ikke 1 fjerdingkar, men en hel skæppe eller 12½% i overmål, der er tale om, og i Ålborg endnu mere, nemlig så meget mere som kasten i tønden afstedkommer. Provst Goische i Vestervig siger i sin apologi af 28. april 1716, at Ålborgkøbmændene kræver et vist kvantum pr. 100 tdr over kapitelsmål »og ikke desmindre ... maaler os vor korn fra med kornets tærsken i tønden.« H. Jentoft, Hassing s., oplyser, at købmændene anvender »strengt maal« og kræver 1 td på 20 tdr i opmål. F. Thestrup, Harring s., gør den langt mere vidtgående påstand gældende, at når Ålborgkøbmændene skal købe efter kapitelskøb, »maales den sælgende ej alene 2 tønner fra, som han på hver snes kan have mere i Tisted, Klitmøller og andensteds end hos dem, men de end og derforuden vil have 5 eller 6 tønner paa hundrede for intet.«

Som modsætningen til topmålet var det strøgne mål, var modsætningen til at kaste eller tærsk kornet i tønden det løse mål, som i følge Hans Ramløs, Hvidbjerg s. (Hassing h.), anvendes i handel mellem godsejere og deres egne bønder eller mellem bønder indbyrdes, mens »Aalborg købmænd ikke med kapitelsmaal vil være fornøjet.« En fornemmelse af, hvor stor forskellen mellem »løst mål« og »kastet i tønden med skuffer« var, fåes af den oplysning fra Søren Madsen Højbjerg, Sennels s., at det første er solgt til 8 mk 8 sk, mens det sidste »kunde nok blive 8 sk mere«, altså 144 sk mod 136 sk eller 5,9%. Heraf skulle med passende forsigtighed kunne sluttes, at en tønne kastet korn kunne rumme op

23. Op. cit., s. 492.

mod 2 fjerdingkar mere end en tønde med løst mål.²⁴ Af selve metoden ved kastningen giver provst H.S. Schandorph, Snedsted s., et indtryk: »De (*Ålborg-købmændene*) taler ikke om, hvorledes de ved deres udskikkede (*folk*) med kgl. allernaadigst forordning omgaaes med maalet«, de har »hulskovler og løfter dem højt i vejret, at det kan synke vel i tøndens og vil endda have 1 td paa hver 20 tdr.« Peder Nielsen Moldrup, Hillerslev s., taler om, hvordan han hellere sælger »til norske og andre med jævn slet haandmaal uskuffet, end efter kapitelsstaxt med streng kast i tøndens og give foruden 1 fjerdingkar paa tøndens kapitelsmaal.« Andre præster omtaler i mere eller mindre neutrale vendinger, at kapitelsmålet er 1 fjerdingkar over 8 skæpper på tøndens, men nogle nævner også det »strengt kapitelsmaal«, f.eks. Hans Mumme, Skinnerup s., der taler om »det strengt kapitelsmaal, som gemeenlig beløber sig til 8 à 10 tdr paa 100.«

Med andre ord: Kapitelstaksten er en pris, der normalt som et minimum forudsætter 1 fjerdingkar opmål på tøndens, men ofte, om præsternes ord står til troende, langt mere – både ved en tættere sætning af kornet i tøndens og ved tillæg af et varierende antal tønders pr. 20 eller 100 tdr. Man kunne så fristes til at rejse det spørgsmål, hvor meget gejstligheden i grunden reelt opnåede ved høje kapitelsstakster, når købmændene mere eller mindre formåede at kompensere for dem ved overmål og lignende. Svaret på dette spørgsmål kræver en omfattende undersøgelse af alle de sammenhænge, hvori kapitelsstaksten reelt tjente som afregningsgrundlag, f.eks. også sognebøndernes afgift for fæstet tiende. De har jo næppe haft de pressionsmuligheder som købmændene.

I den nedenfor omtalte tingsvidnesag ved Hassing-Refs herreders ting var borgmester Giørup og hans medunderskrivende købmænd indstævnet til dels at påhøre dokumentation for grundlaget for præsternes vota og dels at få forelagt vidnesbyrd (læs: anklager) om »Aalborg købmænds forhold med kornmaal og anden købmændskab i fjordene her i Thyland.« Den sidste del af sagen blev ikke gennemført, men i de enkelte præsters forsvar for deres vota får den sin fyldige behandling, og ikke blot hvad Thy angår. Foruden kornmålet, som ovenfor er omtalt, er et gennemgående tema, at købmændene udnyttede de fattige bønderns trang til straks efter høsten at gøre en del af deres korn i penge. Provst Goische er inde på det i sin apologi, men har også allerede tidligere både i sit personlige forsvar for sit votum og i den følgeskrivelse af 23. februar, hvormed han til biskoppen samlet fremsendte sine herredsbrødres udtalelser, omtalt dette forhold. Han hævder, at den slette pris, købmændene sætter kornet i for bonden, som enten trænger til deres penge eller varer, har forårsaget, at en del godsejere, for ikke at »se paa deres bønder skulde sælge sig selv til skade«, har tilbudt at

24. Til sammenligning kan anføres, at der ved kornmålingsforsøg i 1787 på Proviangården i København blev konstateret variationer i kornmålet for rug på 4,12% ved de forskellige metoder til fyldning af korntøndens. Ved tilsvarende forsøg på Børsens lofter med havre forekom variationer på indtil 9,97%, og med uharpet malt på Bryghuset op til ikke mindre end 16,79% (RA. Rtk. 2416.104. VII. Dokumenter vedk. kornopmålingsforsøg ... 1787).

forstrække dem med penge til købmanden mod tilbagebetaling i byg til mindst 5 mk (80 sk) tønden. Det skulle i følge provst Goische nærmest være en taktik fra købmændenes side således at afpresse de fattige bønder kornet til priser under landekøbet for derved også at trykke kapitelstaksten. Der ligger jo heri en erkendelse af, at Ålborgkøbmændene for så vidt kunne have ret i deres påstand om væsentligt lavere priser end kapitelstaksten, som det også bekræftes af J. Hvistendal, Helligsø s.: »Hvad bonden sig belanger, om han maa have solgt for ringere pris, lader jeg staa; thi han faar at sælge fast imod sin vilje for, hvad han kan faa, eftersom trang gør købet, men han sælger ofte for ringere køb, end han selv kan faa, naar han trænger til det, om vaaren til at saa, og som sommeren til at æde.« Christen Hee, Søndbjerg s., mener ikke, det kan forbinde præsterne, »hvad køb nogle prangere kunde gøre ved Mikkelsdagstide hos en fattig bonde, som havde ej nærmere at redde sig med.« Peder Roaldsen, V. Vandet s., der hørte til dem, som kom for skade i 2. runde at angive væsentligt lavere priser end i sit oprindelige votum, mener ikke, at »man kunde med god manér sætte prisen aldeles efter det, som det sælges for til købmændene, der kommer op i havnene tidlig om aaret at købe, da mange af landfolkene, der højlig trængt til penge til skatter og andre afgifter, nødes til at sælge deres korn for, hvis købmanden vil give.« – At det dog ikke udelukkende var Ålborgkøbmændene, der købte korn for billigt, fremgår af svaret fra Peder Nielsen Moldrup, Hillerslev s., som omtaler »Tidsted torvekøb, der ikke agtes (*for*) landekøb, hvor en fattig møder saa trængende til salg, som en anden fattig til lidet at købe; thi kornhandlere der (*er*) snart nævnet.« I følge J. Godsen, Ingstrup s., har Ålborgkøbmændene i øvrigt senere været mere villige til at give gode priser for kornet. Han har selv i sin forvaring et brev fra en Ålborgkøbmand, »dateret udi febr. siden kapitelstaxten er bleven sat«, som gerne vil købe en snes tønner rug til kapitelstakst. Og hans sognebørn har berettet ham, »at de i dette aar (1716) har faaet hos Aalborg købmænd (*for byg*) 5 mk 4 sk (84 sk) foruden noget fjerdingkar, som ikke gives uden, naar der sælges efter kap. taxt.« Dette må formentlig forstås sådan, at de mod sædvane har fået den anførte pris uden at give det fjerdingkar topmål, som var sædvanligt, når der handlede efter kapitelstakst. Ja, »der er vel de, der prætenderer mere end et fjerdingkar, om de skal købe efter kapitelstaxten,« føjer han til. E.C. Dyssel, Vrensted s., understreger, at købmændene jo slet ikke er forpligtet til at følge kapitelstaksten. »Saa som kapitelstaxten er alene sat for kirker, skoler og hospitaler, og købmændene ikke obligeres imod deres vilje derefter at købe, saa synes, at dersom (som dog ikke kan bevises) den ansatte taxt skulde være til skade for vedkommende, saa falder den dispute uden for købmændenes forum.«

7

Midt under den voldsomme opstandelse, som Ålborgkøbmændenes klage havde vakt, fandt begge parter anledning til at inddrage retsvæsenet. Først indstævnedes

købmændene den 16. marts 1716 stiftamtmand og biskop til den 23. marts for Ålborg bytings ret »at anhøre vidner, attester og hvis videre dokumenter med mere, som samme tid udi retten vil blive proponeret og fremlagt, alt angaaende, hvad næstafvigte aars 1715 kornafgrødes almindelige landekøb i Vendsyssel, Thy og Mors lande fra Martini sidst afvigte og hidindtil paa rug, byg og havre været haver«. ²⁵ Derpå svarede provsterne H.S. Schandorph, Hassing h., og Anders Harding, Hundborg h., med på egne og deres herredspræsters vegne den 23. marts at indstævne borgmester Giørup og hans 7 medunderskrivere til den 16. april for Hassing-Refs herreders ting at påhøre vidner og attester angående, »hvad fundament de (*provsterne og præsterne*) haver haft at give deres vota paa 1715 aars korns afgrøde i Thy, saavel (*som*) til vidners paahør ang. Aalborg købmænds forhold med kornmaal og anden købmandskab i fjordene her i Thyland«. ²⁶ Så var krigen ført over i fjendens lejr.

Disse to tingsvidnesager understreger alvoren i konfrontationen mellem de to parter, som ud over økonomiske interesser også havde deres ære og troværdighed på spil. Foruden at indeholde vidneudsagn om handelspriser på korn og om høstens udfald 1715 er sagerne skoleeksempler på de bedste prokuratororneb i tidens stil.

Som prokurator for Ålborg bytings ret havde stiftsøvrigheden engageret mons. Jochum Madsen Buch, der gjorde gældende, at stiftamtmand og biskop ikke mente sig forpligtede til at »staa til rette og ansvare, hvorledes vi sætter kapitels-taxten«, lige så lidt som »de (*købmændene*) er pligtige derefter at købe.« Dog ville man strække sig til at tilkendegive, »at vi som sædvanligt i aar, som forrige aaringer, haver rettet og grundet den af os satte kapitelstaxt paa stiftsprovsterne og præsterne deres til os indgivne vota.« Denne tilkendegivelse var, som påvist i tabel 2, ikke helt korrekt, hvis den skal forstås sådan, at man helt og holdent skulle have fulgt de indsendte vota. Dens formål var imidlertid at danne grundlag for en afvisningspåstand. Da taksterne hvilede på provsters og præsters vota, og da disse vota var beskyldt for at være ubillige, ukristelige, uforskammede osv., »saa protesterer vi i heftigste maader, at ingen vidner bliver førte eller attester imodtagne, førend og præsterne her i stiftet ... bliver stævnet.« Hertil svarede købmændenes prokurator mons. Bendix Øgler, at sagen jo alene drejede sig om at belyse det almindelige landekøb i Vendsyssel, Thy og på Mors, hvad man ikke skulle formode kunne være stiftamtmand og biskop til mishag, »saasom ikke tvivles, at de jo som retsindig overøvrighed gerne efter Guds og kongens lov skulde ville høre og befordre sandhed.« I øvrigt fandt Øgler i sit indlæg snildt lejlighed til at anføre de landekøb, som det med vidner og attester var hensigten

25. C 1.70. Jf. note 10.

26. C 1.363. Jf. note 3. – Det forekommer ejendommeligt, at provst Anders Harding, Hundborg h., optræder ved denne lejlighed, og ikke provst J.H. Goische, som var provst over Refs herred, og som jo i øvrigt synes, ved siden af provst Schandorph, at have været den mest aktive i kampen mod købmændene.

at bevise, nemlig: i Vendsyssel 96-112 sk for rug, 64-80 sk for byg og 32-40 sk for havre; på Mors 96-112 sk for rug, 64-72 sk for byg og 48 sk for havre med mindst 2 skæpper topmål på tønden; og i Thy 104-120 sk for rug, 64-72 sk for byg og 48 sk for havre. Så var det jo for så vidt mindre afgørende, om selve attesterne formelt blev fremlagt! Et væsentligt punkt i Øglers indlæg var det i øvrigt, at modparten ikke i retten havde fremlagt købmændenes klage af 30. januar til Rentekammeret eller deres memorial af 10. februar til stiftsøvrigheden. Følgelig kunne disse dokumenter og deres indhold ikke påberåbes, og altså indeholdt denne sag ikke beskyldninger mod provsterne og præsterne. »Hvad sammes (10. februar-klagen) indhold kan have været, udviser det nok i sig selv til videre besvarelse og udtolkning, om det bliver retten betroet.« – Efter videre tovtækkelighed mellem de to prokuratorer »gav byfogden til afsked« en ganske besynderligt motiveret afvisning af købmændenes krav om vidneførelse: Da Øgler på disses vegne havde tilkendegivet landekøbspriserne, »der ikke nær skal opnaa de vota, som provsterne og præsterne ... indgivet haver, saa formedelst de skal mod hinanden være stridige, vidstes ej vidner, attester og bevisligheder i saa maader at kunne tilstædes at imodtage.« Det er unægtelig svært at frigøre sig fra en grim mistanke om, at byfoged Laurids Svendsen, stillet i et væmmeligt dilemma, trods alt anså det for vigtigere at stå sig vel med stiftsøvrigheden end med borgmester og købmænd.

I sagen ved Hassing-Refs herreders ting var provsterne og præsterne repræsenteret af Hans Tomasen i Nørhå, mens Ålborgkøbmændene havde engageret byfogden i Nibe, sr. Niels Ilkiær som deres prokurator. I øvrigt var det fra gejstlighedens side provst Holger Sørensen Schandorph eller »mag. Holger«, som retsskriveren oftest titulerer ham, der førte det store ord. En god del af tiden gik med skænderier om stævningernes datering og lovlighed i det hele taget og om dateringen af sr. Ilkiærs fuldmagt. Ilkiær undlod herunder ikke at advare sættemødereren Poul Madsen, som forestod retten, om at tage sig i agt, at stævningerne var »dateret imod loven«, og skulle han »antage noget eller tillader ringeste tødels førelse, saa producerer han (Ilkiær) i kraftigste maade over ermeldte sættefoged for alle bekostringer, skade og tort, de indstævnte derved kan tilføjes.« Mag. Holger svarede igen med at påtale, at sr. Ilkiærs fuldmagt var dateret »d. 12. april, som var 1. paaskedag 1716«, og »man skulle have formodet, at saa høj en øvrighedsmand (*borgmester Giørup*) burde at observere saa høj og hellig en fest og dagens hellighed.« Det kunne jo nok lyde som en alvorlig forseelse ikke at have iagttaget påskens hellighed, hvis det ikke bare var for det, at sr. Ilkiær kunne replicere, at »retten og alle tilstedeværende saa, at Ilkiær her paa »tingebordet«, formedelst dato var udeladt, skrev den 12., og da mag. Holger gjorde stor væsen deraf, formedelst det var paaskedag, forandrede han det til den 10., som fuldmagten udviser.« Mag. Holger opnåede dog ved sit angreb på fuldmagten, at Ilkiær på sin side, »formedelst at blive den pine endt«, gav køb med hensyn til stævningernes lovlighed, så sagen kunne fortsætte.

Først fremlagde mag. Holger da en attest af 15. april 1716 fra kammerassessor

Peder Nielsen Mollerup til hovedgården Vestervig om kornvæksten 1715 og om kornkøbet: Væksten på halm og græs var langt bedre end året før, »men derimod udi korn til skæppen saa lidet, at jeg ... ikke avlede nær en 3die part saa meget rug som næste aar tilforn.« Byggen, »som meget laa i leje, er svang i toppen«, og hans bønder klager, »at de ej har til landgilde og tiender.« Hvad kornkøbet angår, oplyser Mollerup, at han ikke har »solgt 1 td af nogen slags (af) sidste aars avl til nogen købstadmand i Aalborg,« da borgmester Giørup, sr. Christen Seilleger, sr. Povl Jensen »og flere af de bedste Aalborg borgere ingen vilde købe for visse køb, men alle vilde købe efter ventende kapitelstaxt, hvortil jeg ikke vilde resolve, inden jeg først vidste taxten.« I øvrigt havde han fået sit landgilde- og tiendekorn betalt med 9 mk (144 sk) for rug, 5 mk 4 sk (84 sk) for byg og 3 mk 8 sk (56 sk) for havre, alt betalt i rede penge.

Men dernæst kørte mag. Holger frem med det helt store forsvar for præsternes vota. Allerede den 13. marts, altså før Ålborgkøbmændene rejste tingsvidnesag, havde de to provster til alle Hassing og Refs herreders sogne rundsendt en såkaldt »skriftlig beskikkelse« med følgende 4 spørgsmål, hvorpå sognefolkene skriftlige svar afæskedes: 1) Om kirkeværgerne og andre godt folk kan være fornøjede med den lovlige kapitelstaxt på afgrøden på år 1715 sat her i Thy, nemlig i td rug 9 mk (144 sk), byg 5 mk 8 sk (88 sk), havre 3 mk 8 sk (56 sk)? 2) Om rugavlingen af forleden år er bedre eller mindre end i fjor eller forrige åringer? 3) Hvad de har fået af hinanden fra Mikkelsdag (29. september) sidst hidindtil? 4) Hvad de har betalt for deres konge- og kirketiende, og om de ikke har givet det med god vilje? Ikke alle 4 spørgsmål blev udtømmende besvaret overalt efter retsreferatet at dømme. Fyldigst besvaredes spørgsmålene 2 og 3. Som en prøve anføres Stagstrup sognefolks svar: »Vi kan intet andet skønne, end kapitelstaxten for aar 1715 dens ruggørde 9 mk (144 sk), byg 5 mk 8 sk (88 sk) og havre 3 mk 8 sk (56 sk) er jo kristelig og billig for alle. Aar 1715 dens ruggørde har været hel slet for den store misvæksts skyld, at man af læsset snart ej kan faa uden 5 eller 6 skæpper, da man forrige aar kunde faa 1½ tønne af læsset og undertiden 2 tdr; derforuden er der en stor del urent af klauer, ærter, pranske, hejre, klintefrø, saadan en td rug kan vel faaes for 7-8 mk (112-128 sk), 1 td rent rug 10 mk (160 sk), bygget kan ikke sælges ringere end 5 mk 8 sk (88 sk) af aarsag, man skal bruge byg i steden for rug til brød; kan vel ske, at fattige folk har ej faaet mere af Aalborg og nogle flere steder end 4 mk 4 sk (68 sk); men saadan fattige folk skal gøre ingen landekøb, den fattiges trang sælger og bonden ser derpaa. Havre er solgt for 4 mk (64 sk) og noget for 3 mk 8 sk (56 sk).« Ørum sognemænd har svaret ligeså og tilføjet, at det »vilde ej alene alle kirkeværger vedstaa, men endog takker vor sognepræst, at han har undt os vor korntiende efter dette aars kapitels-taxt, det vi heller end gerne med god vilje har betalt.« I øvrigt bekræfter mange, at høsten var dårlig, om end udsigterne for den, mens den stod på marken, syntes gode. Hvad kornpriserne angår, svinger opgivelserne for rugen mellem 144 og 168 sk, for byggen mellem 68 og 96 sk og for havren mellem 48 og 64 sk.

Hele denne massive tilkendegivelse fra de to herreders bønder imponerede ikke

sr. Ilkiær, som stærkt antydede, og måske ikke helt med urette, at svarene ved den anvendte fremgangsmåde så at sige var lagt til rette og stillede sig i vejen for reel oplysning om de faktiske priser. Hertil svarede mag. Holger, »at dersom mons. Ilkier vil have, at indstævnte (*bønder*) skal forelægges i egen person at møde, vil jeg gerne være ham behjælpelig i alle maader, for at fremlægge deres sandhed her for retten.« Også beskikkelsesmændene, der havde været rundt i sognene med de 4 spørgsmål, og som formodentlig må have hjulpet sognemændene med den skriftlige formulering og nedskrivning af svarene, kunne erklære, at alt var gået retmæssigt til. – Hermed endte sagen, og parterne fik deres tingsvidner på det passerede. Den i stævningen bebudede vidneførsel om Ålborgkøbmændenes forhold med kornmål og anden købmændskab i fjordene i Thyland bortfaldt, da mag. Holger måtte erkende, at »personerne eller kogmænd(ene) ikke er stævnet ved navn.«

Kort efter denne sags afslutning den 16. april 1716 forelå provst Goisches apologi, der ikke giver indtryk af nogen mildnet holdning hos gejstligheden, men tværtimod opfordrer stiftsøvrigheden til at gå til kongen for at skaffe præsterne tilfredshed. Herefter er der ikke fundet vidnesbyrd om videre initiativer bortset fra, at sagen, som det siges i nedennævnte henvendelse, har været drøftet på »sidst afholdte synodo«, der fandt sted den 29. april 1716.²⁷ Men der har formentlig i kulisserne været udfoldet bestræbelser for at få den for begge parter ubehagelige konflikt bragt ud af verden. Og den 8. juni 1716 rækker gejstligheden så med et brev fra provsterne på egne og samtlige præsters vegne i Vendsyssel, Thy og Mors til borgmester Giørup og de 7 købmænd hånden frem til forlig.²⁸ På synoden er det ganske vist, som det siges i brevet, besluttet med alle tilladelige og forordnede midler at søge tilfredshed til den »læderede honeurs frelse«, men »paa det at ikke nogen bitter rod skulde opvokse og en saa vidt udseende proces foraarsages mellem Dem, vores ellers saa respekterede gode venner, og os, finder vi tjentligt de højforne gode mænd med dette vores forligelsestilbud at besøge, og venligst at anmode, om De ikke behager endnu at møde os paa kærlighedsvej, Deres haarde expressioner og muligt af præcipitance undsnegne beskyldninger at revocere.«

Denne lejlighed til at bakke ud af sagen greb købmændene i deres »tjenstvenlige« svar af 9. juni. Vel opretholdt de deres påstand, at kapitelstaksterne var alt for højt sat, og deres anmodning om nedsættelse, »hvilket vi vil bede, at de gode mænd dog efter billighed ville være beforderlig udi, refererende os til vores i sagen

27. Der er ikke i Ålborg bispeembedes landemodeprotokoller (C 1.532 og 535) eller i de tilhørende aktstykker noget spor af, at sagen har været behandlet på denne synode. Det må være sket mere uofficielt, men derfor næppe mindre intenst end drøftelsen af de officielle punkter på dagsordenen.

28. C 1.363. Jf. note 3. Brevet er dateret i Ålborg, og købmændenes nedennævnte tilbagesvar af 9. juni er skrevet på samme ark.

allerede viste ivrigste kontraparts, ærværdige magister Holger Schandorphs eget votum paa bygget, der skal ej være højere end fire mark otte skilling tønden.«²⁹ Men om deres memorial af 10. februar gjorde de dels gældende, at dens anklager nok kunne være blevet til »i en hastighed«, og i øvrigt »ej sigtede til andet end en del af præsternes alt for høje og utaaelige vota,« ikke til præsterne generelt. Der skulle derfor »intet være os kærere end at møde dennem paa kærligheds vej til et kærligt, oprigtigt, venligt, ustraffeligt og godt forlig ... i velædle hr. assessor og magister Claus Christian Reenbergs³⁰ hus i dag klokken fem slet efter middagen.« – Den næste dag, den 10. juni 1716, efter 4 måneders bitter strid, var følgende forlig fuldbyrdet:

»1. Borgmester Giørup og borgerne, som klagen paa egne samt medborgernes og den fattige almues vegne underskrevet haver, vi herved til Guds æres og kærligheds fremmelse, samt hans allerhelligste navns vanæres muligt forekommelse gerne igenkalder og til intet gør de en del af præsteskabet derudi tillagte beskyldninger og befindtlige expressioner, angaaende den formenende alt for høje kapitelstaxt og dennem herved enhver for sig efter sin stands værdighed for kristelige, retsindige og upaaklagelige præster kende og erklære.

2. Til at udvise, at vores klage og expressioner over kapitelstaxten ikke har sin ophav af noget ondt hjertelag mod præsteskabet, eller nogen ubillig begærlighed, men af vores og medborgeres erlidte og for øjne seende store forlis og skade paa kornkøbet, erbyder jeg Christen Giørup mig af egen kasse og kærlighed til Guds æres fremmelse frivillig (den respekt jeg haver til dem som Kristi tjenere derved at contestere) til fattige præsteenker i Aalborg at forære halvtredsindstyve rigsdrl., som jeg selv (dog efter deres repartition) strax uddeler.

Derimod ophæves og aldeles mortificeres hermed og ved dette kærlige forlig alle prætentioner, disputer samt i sagen førte tingsvidner og dokumenter paa begge sider, og alt det som talt, skrevet eller passeret er, ingen af parterne skal komme til tort eller forklejning i nogen maade.«

Underskrevet af provsterne H.S. Schandorph og L.S. Laurberg på gejstlighedens vegne og af borgmester Giørup og de 7 købmænd.

Gejstligheden havde sejret i striden om kapitelstaksterne. Om det var ved hjælp af gode argumenter og uigendrivelige bevisligheder eller måske mere i kraft af kirkemagtens styrke som sådan, dygtigt udnyttet mod en noget kluntet adfærd hos borgmester og købmænd, får stå hen.

29. Købmændenes formodning om, at deres hovedmodstander provst Schandorphs eget byggevotum kun skulle være på 4 mk 8 sk (72 sk), er, som det ses af tabel 1, korrekt. Til gengæld lå rigtignok hans vota for rug og havre med 160 og 64 sk langt over kapitelstaksten.

30. Magister Claus Christian Pedersen Reenberg var præst ved Ålborg Budolfi kirke. Han er i S.V. Wibergs præstehistorie karakteriseret som »lærd, viis, høitelsket.« Da hans navn i øvrigt ikke er påtruffet under hele konflikten, er det nærliggende at tro, at han har indtaget en neutral holdning og har været den, der spillede mæglerens rolle, da sagen truede med at gå op i en spids.

Bilag 1.

Klage fra borgmester Christen Giørup og syv Ålborg-købmænd til stiftamtmand Rudolf Gersdorff og biskop Frands Thestrup. – Dateret Ålborg, 10. februar 1716.

Som vi med stor alteration u-gierne maa fornemme, de efter endeel præsters til deris egen profits søgende u-christelige og u-billige vota, til kiøbmændenes, borgerskabets og de fattiges fornermelse, allerede af de høie og gode herrer ansadte utaallige høie capittels taxter, for indeverende aar 1716, paa den nestforgangen aar af Gud høit velsignede afgrøde i Aalborg stift 1. Udi Wendsyssel, 1 tønde rug for 8 mk 8 sk, 1 tønde biug for 5 mk 8 sk, da det almindelige landkiøb der, siden nestafvigte Michaeli, dog ey har, eller endnu er, høiere, end 1 tønde ruug fra 6 til 7 mk, og 1 tde byg fra 4 til 4 mk 8 sk, i det allerhøieste, enten udi eller ved Sæbye, udi eller omkring Hiørring, eller ved nordstrandene, nemblig Wester Thorup strand, Slet strand, Blockhuus strand, Lycken og Furebye strande langs norden med Wendsøssel land, saavit udskiplingen kand skee, og eierne til de mange sandskuder der ankommer og til kiøbstedernes fortængsel nu bruger, i mangfoldighed haver kiøbt, daglig kiøber, har udførdt, og endnu agter at lade udføre til Norge, det vi erbyder os sandferdeligen at vil beviise. Derunder kand ey regnes priesen for fattige, som af trang til livets ophold, undertiden maa nødes til at søge credit hos præster eller andre, og dets aarsage mueligt maa udlove langt meere end landkiøbet er, eller billigt kand vere.

2. Er capittels taxten over Mors land dette aar separerit fra taxten i Thye land, som aldrig tilforn er skeed eller hørdt, og ansadt 1 tønde rug for 8 mk, 1 tønde biug for 5 mk 4 sk og 1 tønde aure for 3 mk, da det allmindelige landkiøb der (udlest reen sæderug undtagen, som kiøbmanden niuder inted af) siden nestafvigte Michaeli dag ey har, eller endnu er høiere, end 1 tønde rug fra 6 til 7 mk, 1 tønde biug 4 til 4 mk 8 sk, og aate schiepper aure topmaal 3 mk i det høieste. Vi vil inted tale om, at kirkevergerne der, gifver de kiøbende 9 skiepper korn til tønden, og kand dog ey selge det naar capittels taxten settes alt for høit, som dette aar skeed er.

3. Belangende capittels taxten i Thye land dette aar, da maa endeel utaknemmelige præster for den høieste Guds rige velsignelse have verit meget u-christelige og u-forskammed i deris indgifne vota, langt høiere end landkiøbet, efftersom 1 tønde rug der, er ansadt i taxten 9 mk, 1 tønde biug for 5 mk 8 sk, 1 tønde haufre for 3 mk 8 sk, som er langt høiere pries, end det nu nogensteds i heele Europa koster, naar omkostningerne fradrages, hvorved endeel u-billige præster (de retsindige og redelige fraskildt) under it helligheds skin af kirckernes fordeel, mueligt søger at ville berige sig sielf og deris lige sindede tilhengere, borgerne og dend fattige almue til fornermelse og ruin. Thi det almindelige landkiøb der, siden Michaeli sidst og hidindtil (udløst sæde og gandske reen rug, hvoraf lidet er at bekomme sambt fattiges vilckaar undtagen) har de dog ey kundet bringe til høiere end 1 td. rug 6½ til 7 mk 8 sk, 1 tønde biug til 4 til 4 mk 8 sk, og 1 tønde aure af det graae til 3 mk, derpaa og paa kornvahrene fra Morss land maa giøres store bekostninger saavel med skibberomme og kaage som skal anmanne det der og føre det hid, som at lade det maaee og opføre paa lofftene, foruden stor hazard, vaaed og forderfved korn undertiden, naar dette regnes til de almindelige landkiøb, og dend middelste pries, da blifver ded tilsammen høi pries nock. De høie og gode herrer ville gunstigst considerere, at kornvahre er det høieste og fornemmeste kiøbstædernes indbiuggere, dend gemeene almue og de fattige behøfuere, trenger til, og skal have til lifts ophold, negotiens og deris nærings fortsettelse. Og at dend allerhøieste Gud og kongens lov befahler og biefalder kierlighed, billighed og

sandhed i alle ting; tilmed udviiser sal. og høllofl. ihuekommelse konning Christian dend fierdes recessis 1ste bogs 4de capittels, 11 articul som er en grund og begyndelse til capittels taxten i Dannemarck, at capittelskiøbet aarligen skulle settis af stiftsbefalingsmanden og capittelet, hvor capittel er. Men udi Aalborg og Fyens stifter, skulle lehnsmandene med bisperne og nogle af de vildeste stiftsprouster, som stiftsbefallingsmændene dertil ville forskrive, sette capittelskiøb efter got ydferdigt korns landkiøb (dog saa at kirkerne saavel som kiøbmændene skeer schiel). Det samme biefalder lovens 2den bogs 22 capittels 16 articul. Naar derhos endnu gunstigt overveies (1) at kornvahre her i Aalborg stift er mestendeelen over alt meget svangere, u-reenere og ringere end udi de andre stifter. (2) Dend tvang og indpas de mange sandskuder gjør os, saa vel idet de niuder langt bedre kiøb end vi, naar dend fragt og bekostning need ad Liimfiorden vi maa gjøre, ligges til priesen, som de sparer, og at de kand gjøre trei reiser paa Norge med liden bekostning, men vi kand gjøre een, (3) at priesen paa Wendsyssel rug endnu dagligen her paa gaderne ei er høire endnu end tønden 6 mk 12 sk til 7 mk, og Wendsøssel biug tønden 4 mk 8 sk, 4 mk 12 sk, 5 mk, det de høie og gode herrer sielf kand see og fornemme, (4) hvis biug der skal formalties skal meestendeelen gøres om efterhøsten og vinteren, saafrembt det vel skal passere for kiøbmandsvahre, hvortil kornet og da maa indkiøbes før capittels taxten settes saa og at de allerfleeste af proprietarierne og præsterne er kommen udi maneer med, ey at vil selge deris korn anderledes end effter capittels taxten, hvilket de kiøbende om de vil have noget til lifs ophold og deris nærings fortsættelse maa lade sig befalde og indgaa. (5) Dend store u-bodelig schade og forlies borgerskabet maate udstaae ved nest forgangen aars capittels taxt, ved det de forliiste over dend tredie part af capitalen, det de selgende profiterede. – Af alt formelte fornemmer de høie og gode herrer, at nøden drifver os til paa egne, samptlige borgerskabeds, og den fattige almues vegne hermed at anholde hos Dennem, om christelig og billig moderationer og forandringer udi de for indeverende aar ofver alle trei forhen meldte søslers eller landes alt for høie og u-taallegelige, langt over landkiøbet ansadte capittels taxter saavit ret og billigt kand vere, saavel for de selgende som for de kiøbende, hvorom vi ydmygst vil udbede Deris gunstige svar med første, til vores nermere efterretning.

Bilag 2

Apologi fra provst P.H. Goische, Vestervig, på Refs herreds præsters og egne vegne til stiftammand Rudolf Gersdorff og biskop Frands Thestrup. – Dateret Ålborg, 28. april 1716.

Saasom borgem. Christen Giørup med følgende kiøbmænd i Aalborg ... i utilbørlige og meget skammelige maader har angrebet præsterne her i stiftet og iblandt dem os i særdeleshed her i Thye for voris angivelse til capitels taxten paa kornet for 1715, da dog af dend her fra Refs herridt in februario indsendte forklaring klarligen seeis, vi indtet imod loven eller billighed, meget mindre mod voris christendom har voteret eller skrefvet, mod alt dette vi dog efter dissis utidige dom dømmis at hafve handlet, hvilcken saa fremt dend ved magt skulde stande, burde vi ei betiene det embede, vi betiener, prædicke Christum, hvis ære det ei er at hafve *uchristelige ubillige, utacknemmelige, uforskammede* præster, det med meere vi, ringe agtede Christi tiener, af dem, icke een, men nogle gange udskieldis for, icke af nogle ringe og gemeene, men af dem, som store og fornemme mænd, hvis formand endog er een stor øfrigheds mand, ellers af een god, sund og høi forstand, mand mindst skulde vendtet sig slig beskemmelse fra, icke i een hast udgydet med læbe, men med betenckt og

beraad hue skrefvet og underskrefvet; Thi ere vi høligen forarsagede, som Christi tienere, at legge os slig grof og ubevislig last fra, at ei vor embede for voris skyld skulde lastis, i dybeste ydmyghed formodende, de høie herrer gunstigt anseer dette voris forsvar, og, som voris høie øfrighed, vider os mod saa stor een forurættelse paa voris kieriste ære paa een maade nogen kraftig beskiermelse.

Med stor *alteration* skrifer de sig ugierne at maa fornemme dend ansatte u-taalelige høie capitels taxt; men med langt større *alteration* maa vi ugierne fornemme de gode mænd det høiere og høiere sætter paa at taxere os præster i onde og utaalelige maader:

I som *egen profit søgende*, hvilcket er dend mildeste censur, vi har af dem, dend vi lettelig kunde foragte, agtede de os dermed icke eet stød imod voris embede, som vi imod det, os icke burde, skulle staaet efter slem vinding; thi at det er deris meening og beskylding paa os i høieste grad, dølger de icke self paa, naar de strax derefter fører de *fattiges fornærmelse* frem, som dend, vi ved voris vota skulle hafve forarsaget, slemmere vinding vi ei kunde staae efter, end dend, de fattige skulde betale. Men, hvem seer icke vor u-skyldighed i de fattigis fornærmelse ved dend priis, fra os er indgifvet, som, hvis mand ei hafde haft henseende til dend forraad paa adskillige stæder fra forrige aar, aldrig kunde vaaret satt saa læt, rugen allermindst, som af alle slags korn her særdelis mislingede. Vi gifver nu self for 1 tde vaar rug til sæd, gandske maadelig og ilde fangelig, 10 mk 8 sk og skal sælge een bedre rug for 9 mk tden, det er at søge profit. Biuget dernest, som til skieppen var ofverflødigere og bedre forgangen aar, end nest afvigte aar, skieller dog merckelig i priisen nu værende frem for forgangen aar. Kand de fattige mod een billig profit til kiøbmanden efter dend priis niude kornet, har de vel sielden kiøbt det lættre, eller haft mindre aarsag at klage. Dend bare sandhed er da, at, for vi ei taaler at gifve kiøbmandene ald dend profit, de hos os søger, og sælge dem voris arbeid saasom for indtet, skal vi bære skyld for dennem som profit søgende. Hver retsindig maa dømme hvor stor profit vi skal søge, der har ei meere at sælge, end at vi fra kongelige skatter til underhold, folckeløn og andre udgifter ilde skal hafve saa meget beholden af eet heel aars tiende, som een kiøbmand agter saa got som indtet, at vinde paa eet gandske maadelig kiøbmandskab, hand kand giøre mange af een dag, hvilcket af dennem regnis for een billig baade, men os skal tilregnis, som een syndig profit. Dog dette maatte være groft nock at ville legge saadan skiendsel paa os i vor embede, vil de døg endnu giøre os een større skam, dømmer os saasom fra kald og christendom, kaldende:

2 voris *vota u-christelige* og os *uchristelige* i voris *votis*, ret ligesom det var icke ligt til vi vare christnē, men uden Christo, tyrcker eller hedninger, der efter deris tancker ei skulle giort det verre, end vi. Det maa vel smerte os, at de, der skulde hafve Christi aand, som og vi, skal vilde fælde saa forskreckelig een dom ofver os alleene for nogle faa skillinger, de skulle gifve ofver det, de har satt sig for, og saa ringe skal give os ofver, som vi maatte være hedninger, da dog vor christendom til visse ei bestaaer derudi at give kiøbmanden alt det kiøb, hand vil hafve. Naar de skal have vor korn, og vi, for at faae penge til nødvendige udgiffter, først har maatt tilstaaet dem det, de prætenderer paa 100 tder ofver capitels maal, og icke dis mindre see dem maale os vor korn fra med kornets tersken i tønden, dømmer vi dem derfor icke Christo fra; men, for vi nogenledis efter billighed vil have voris korn betalt, dømmes vi *uchristelige*. Uden nogen demonstration er det aabenbare, at denne deris dom er indtet mindre, end uchristelig; thi vil vi som christne ei odiøse exaggerere denne deris precipitance, saasom deris meening dog vel icke er at disputere os Christum, af hannem de ei har lærdt dette, saa at dømme, som og icke dette, at lade hands tienere være sig eet maal, de skal sende deris piile, een ofver anden, til, som nu de

3 udskielder voris vota for *ubillige* og os for *ubillige* præster, og, at de icke skal siunis at hafve skrefvet dette omsonst, men maatte giøre os dis meere sort, smører de dette ind: *fattige, som af trang til livets ophold undertiden maa nødis til at søge credit hos præster, eller andre, af dets aarsage, mueligt, maa udlove langt meere, end landkiøbet eller billig kand være.* Det skal vel være, som de icke aldels ville være ved det, at de hermed insimulerer nogen, men, hvor til skulle de præster endelig næfnis, var dette icke deris meed og øjemercke at sætte os denne klick oppaa: at i collation med andre, de endelig adjungerer præsterne, regnende sig vel icke self iblant dem, er præster for andre heri *ubillige*. Hvor u-billig de saaledis dømmet om os og andre, kand de vide af sig self, om de, som kiøbmænd, af os eller andre, dømtis for bedragere, fordi der kunde være een kiøbmand endnu, som bedrog gierne. Og, mon det er ingen kiøbmands stiiil at tage profit meere, end ellers, af dem, hand skal give credit? Icke dis mindre dømmet vi self dend præst u-billig, der tog saadan profit af dend, der af trang til livets ophold hos ham søgte credit, og gjorde de vel, de viiste hver, hvo dend var, at de retskafne fra hannem kunde vorde kiendt, og ei for saadan eens skyld alle høre ilde, som efter denne deris position: præster uden exception. Men for at komme til det, vi kommer dem meest *ubillige* for udi, som er voris *vota*, kaldede *ubillige* og vi *ubillige* i dem, giøres vi hermed til syndere, end ogsaa imod loven, der fordrer billighed, dend de ei vil forstaae at være ved voris *vota*, icke for de jo vel kunde, om de ville. Er det ubilligt at sætte rugen i aar for 8 mk 8 sk, eller 9 mk, da dog afgrøden der af nest afvigte aar var mangfoldig mindre her i egnen, end aaret tilforn? Bruger dog kiøbmændene self dend maade, at de sætter paa de vahrer, de har ei synderlig forraad af tilbage, og vil dog holdis billige, og vi skal holdis *ubillige*, for vi lader priisen i mangels aar følgis med dend i ofverflødheds aar. Er det u-billigt at sætte biuget for 5 mk 8 sk, hvor af og var mindre sidste aar, end forrige aar, da det gialdt saa meget meere? Hvor billig at auren er satt for 3 mk 8 sk seesis deraf, at dend alt derofver er stegen til 4 mk, dog dend sæd de fleeste stæder afvigte aar bar best til, og efter sin maade gaf meest til skieppen. Mueligt dette fundament, vi af afgrøden tager til taxten, tagis ei for fulde af dem, men tager de dog self af dend rige velsignelse anledning at beskyldte os for *utacknemmelighed*, for vi ei ofver dend har satt een ringere taxt, approberer de da icke self u-videndis dette voris fundament? Thi bonden og vi veed dog endelig bedre, end de, der kun har seet afgrøden paa marcken og i straaet, som var een riig høst, hvad kierfven gaf af sig i skieppen. Gud være tack for det, dend gav, dog var høsten ei der udi nær saa riig, som dend siuntis paa marken og i laden, saa at til een af de største hoved gaarde her i landet, aufledis ei meere rug efter saa megen sæd, som der aldrig før var saaed til dend, end i huusholdingen med meere kunde fortæris, sæde kornet endda derforuden hver tønne kiøbt til dend, og ei meere aure efter 200 tders sæd, end icke 1 tønne deraf kand sælgis.

Skal da afgrøden ved voris *vota* considereris, som vist formeenis, saa har vi største billighed til det, vi har giort, saasom vi baade har haft henseende til dend, dog saa, at kiøbmanden kand kiøbe kornet langt under dend priis, det efter afgrøden skulle vaaret satt udi, rugen i særdelighed, som efter dend icke kunde vaaret satt under 3 rdr hafde der ei været forraad fra forrige aar; skal dend icke considereris, men det, kiøbmanden kiøber det for af een trengende bonde eller andre, der kand have nogen fordeel ved dem, her gaaer op i havnene, være een u-rørlig regel, hvorefter taxten skal sættes, hvortil skal der da voteris, eller hvorefter skal voris messurer tagis? Thi landkiøb i Thye land imellem almuen, foruden dette, er ens, non ens, saasom bonden her i almindelighed nærer sig ved opfødniger og creaturer at kiøbe og sælge, og sælger icke korn imellem hinanden af dend consideration, at det kand kaldis landkiøb, behøfvende meesten alle self det, de kand aufle, uden

det kand være een ringe ting de, som boer nær ved havnene for at faae penge til sine udgifter, ved dend leilighed kand slippe, eller maa betale det med, de har borget og, mueligt, self igien maa kiøbe, saa dette er indtet at tage messurer efter. Effter kiøb med proprietarier eller præster skulle vi heller ingen messurer tage til sidste taxt, saa som det, de hen imod slutningen af deris indgifne skriver: *at de allerfleeste proprietarier og præster ere komne i maneer med, ei at vil selge deris korn anderledis, end efter capitels taxten*, befindes contra, at i aar meere, end mand snart veed noget aar, har det været kiøbmændenis maneer ei at ville kiøbe uden efter capitels kiøb, som kand beviisis, foruden med proprietarier ogsaa med dem af os self, der har haft sligt tilbud af meere end endten een eller tvende kiøbmænd, end og af dem, som self har underskrevet denne digt, saa mand snart skulde siunis de lenge for hen har haft denne concept for først at sætte kiøb for een trengende bonde og saa derefter at trengre proprietarier og præster deris korn af for det samme, naar de fick taxten ved dette middel, de bruger, tvungen effter deris villie. Det, de vil ofverbeviise os voris ubillighed med, er først dette: *at det er langt høiere priis, end det nu nogensteds i heele Europa koster*. Hvad det i vidt bortliggende stæder i Europa koster, kand de, som negotianter ved correspondance hafve bedre kundskab om, end vi, men, hvad det koster i rigets egne lande og provincier, som og meenis at være i Europa, veed vi bedre, de nock ogsaa, end de her skriver. I Lundenes og Bøuling ambter i Riber stift er taxten paa rugen 8 mk, biuget 6 mk, aure 4 mk. I Viborg stift rugen 8 mk 8 sk, biuget 6 mk, aure 3 mk 12 sk, at rugen der er ringere ansatt, end her, er fordi der er rug egn, her icke. I Sædlands stift rugen 10 mk 8 sk, biuget 7 mk 12 sk, aure 5 mk. Bedre biugegn, end i Sædland, er vel icke i Jydland, hvor Thye byg nock gaaer nest efter Sædlands biug, og dog er det der saa meget høiere, end denne, de holder for høieste priis. Dernest vil de ofverbeviise os voris ubillighed med dette, *at mand har ei kundet bringe kornet høiere ud, end 1 tde rug 6 $\frac{1}{2}$ til 7 mk 8 sk, biug til 4 mk, 4 mk 8 sk og 1 tønde aure til 3 mk*. Af een trengende bonde har det ei været høiere at udbringe, men hvilcken proprietarie eller præst her omkring har de i vist kiøb kiøbt det af for dend priis? Alt det, de hermed kand beviise, er dette, de har ei vildet gifve meere, derfor er det u-billigt at de skulle gifve meere, hvad vigtighed dette er af, givis een hver billig dømmende at betencke, særdelis de høye herrer, som voris rette dommere, der maatte tencke de hafde ei præster at gubernere, vidste de ei at purgere sig for slige skiendige sager, dennem allereede ere tillagde, og end ydermeere tillegges for det

4de utacknemmelige præster for dend høye Guds riige velsignelse have været meget u-christelige og uforskammet; og, at de icke skal lade os eet skin at aarsage os med, skal det være under helligheds skin af kirckernes fordeel præsterne søger at ville beriige sig, med denne deris vrang dom om os, de vil giøre til øjenskalcke, de maatte snart lære os at dømm dem med deris egen dom, at borgerskabets og de fattiges fornemelse og ruin, de nogle gange fremfører, som det, mand skulle tencke de af een ret christen kierlighed saae paa lige ved deris egen fordeel, er ickun eet skin, hvorunder de søger at skiule deris begierlighed ved eet skammelig læt kiøb, de hafde agtet sig, at ville beriige sig og agter paa denne maade at tiltvinge sig; thi de kommer os dog icke lættelig til at troe, at det er fattige, de kiøber korn til, saa det kunde være Gud een tacknemmelig gierning, at mand i dend henseende lod dem faae kiøb, de fattige har jo efter deris sigelse haft alt det kiøb daglig paa torfvet, de kunde forlange. Ellers maatte vidis, hvem der er dend høye Gud meest utacknemmelig for sin riige velsignelse, endten dend, der sætter een skammelig ringe priis paa kornet, eller dend, der sætter een billig og maadelig priis paa det? I hvor vel vi er langt ringere, end dend ringeste velsignelse, Gud noget aar gifver os, har vi dog af korn og kjerne haft langt riigere høst tilforn, end sidst afvigte aar, da dog kornet icke de sidste 20 aar ofver eengang har været

ved saa ringe een priis, som de sætter det an for, men i alle de aar mange gange vidt ofver dend priis, vi har ansatt det for. I herlige maader vare vi og Gud tackenmmelige, lode vi kiøbmændene for een gandske slet og ringe priis faae kornet ud af landet, saa dend fattige almue siden ick skulde kunde giøre korn fal i landet. At ieg indtet skal tale om kiøbmændene nock tager saa stor fordeel paa de vahre, mand skal hafve hos dem til kirckerne, at disse igien vel burde hafve noget meere efter billighed hos dem paa det lidet, de har at lade til dem, end ellers, uden saa stor forbittrelse mod dem, der ville søge kirckernis beste. Nu, skulle de hafve svar, som tiltale, maatte vor svar efter deris vorde u-forskammet, saadant eet fiint ord, meest brugelig mod skiendegieste, naar mand icke vil svare dem, de bruger om os, da de dog ei af os, men vi af dem ilde tiltalis; thi vil vi, dette videre urørt, lade dem skamme sig self, som præster agtende meere effter, hvad os bør svare, end hvad vi hertil kunde svare.

Som de høye herrer da seer af denne voris apologij, hvor aldellis ingen raison de har haft saaledis at skierpe deris pen imod os, og vel mercker, at, dog de med dend, som med deris sverd, igiennem voris sider og agter at vil treffe andre, skal vi dog for alle andre være de, de aabenbarligen vil feide. Thi søger vi i dybeste ydmyghed voris tilflugt til de høye herrer, underdanig bedende, at, hvis kiøbmændene ei af de høye herrer skulle være at bringe til raison, paa dend maade, de hafver beskiemmet os, igien at erklære os og derforuden straffe sig self, deris haarde angribelse da Hands Majestet maatte andragis, dennem til straf og os, af dennem saare beskiemmede præster til nogen reparation for slig embeds og æris forkleinelse; men, skulle de høye herrer herofver drage nogen betenckende, saa vi, som dog paa een maade maa hafve erstatning af dem for slig uden loulig gifven aarsag er tilføiede haanhd, ei paa anden maade, end ved process, nogen satisfaction skulde hafve at forvente, formoder vi de høye herrer i deris tancker ei lader os bære skyld for nogen u-rolighed, dend vi ved dette voris indgifvende søger, om mueligt, at undvige, ei tviflende de høye herrer jo efter deris medfødde fromhed i mueligste maader lader sig være angelegen at maintainere os.